yıldan daha az süren hükümdarlığı zamanında Eyyûbî Hükümdarı Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Evhad Necmeddin Eyyûb ile yaptığı savaşta Balaban bozguna uğrayıp Ahlat'a çekildi. Sonra Erzurum meliki Selçuklu Mugīsüddin Tuğrul Şah'ın yardımı ile Evhad'ı mağlûp etti. Ancak Balaban, Eyyûbî hükümdarının eline geçmiş olan Muş'u kuşattıkları sırada Tuğrul Şah tarafından gaddarca katledildi (604/1207-1208). Bunun üzerine Ahlatlılar Evhad'ı çağırarak şehri ona teslim ettiler. Fakat Ahlat askerinden bir kısmı müstahkem Van Kalesi'ne çekilerek Evhad'ın hükümdarlığını kabul etmediler. Ahlatşah'a bağlı askerlerin Erciş şehrini de ellerine geçirmeleri üzerine el-Melikü'l-Evhad babasından yardım istedi. O da diğer oğlu el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'yı gönderdi. Bunlar barış yolu ile Van'ı aldılar. Ancak Evhad Malazgirt'i fethetmek için Ahlat'tan ayrıldığında Ahlatlılar şehirdeki Eyyûbî askerini çıkarıp hisarı kuşattılar. Halkın maksadı Ahlatşahlar Devleti'ni ihya etmekti. Bunu haber alan Evhad Ahlat'a döndü; kardeşi Eşref'in de yardımıyla şehri tekrar aldı. Bu sırada halktan pek çok kimse öldürüldü. Böylece halkın gücü kırıldı, ahîlerin (fityân) birliği dağıldı. Bir asırdan fazla sürmüş olan Ahlatşahlar Devleti böylece ortadan kalktı (604/1207-1208).

Pek mâmur olan Ahlatşahlar ülkesinin geliri ancak Mısır'la mukayese ediliyordu. Bununla beraber bu devirden kalma cami, medrese, zâviye, kervansaray gibi eserlerin günümüze kadar gelmemesi de dikkate değer. Bunun, başta zelzeleler olmak üzere, tabii âfetler ve istilâcı orduların yaptıkları tahriplerle yakından ilgisi vardır. Ahlatşahlar devrinden günümüze, sadece, bazıları kitâbeli mezar taşları intikal etmiştir (bk. AHLAT). Ahlatşahlar'dan ancak II. Sökmen ile halefi Bektemür'ün para kestirdikleri bilinmektedir. Ahlatşahlar zamanında Ahlat halkı Türkçe ve Farsça konuşuyordu. Çok canlı bir ticaret şehri olan Ahlat, aynı zamanda, Bağdat'ı aratmayacak derecede bir eğlence merkezi idi. Sık sık yapılan şenliklere bütün halk katılırdı. Halkın yabancılardan hoşlanmadığı da kaynaklarda ifade edilmektedir. Esnaf ve sanatkârının çokluğundan şehirde içtimaî ve siyasî hayatta da tesirini kuvvetle hissettiren bir ahî teşkilâtı meydana gelmişti. Şeref Ebü'l-Mutahhar'ın *Târîhu Ahlât* (*Hilât*) adlı eserinin günümüze gelemeyişini de önemli bir kayıp olarak belirtmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA:

el-Muhtârât mine'r-resâʾil (nşr. İ. Afşar), Tahran 2535, şş., s. 134, 135, 136, 137, 140, 142; Urfalı Mateos, *Vekāyi'nâme* (trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 233, 239, 329-330; İbnü'l-Kalânisî, *Zeylü Târîhi Dımaşk* (nşr. H. F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 164, 374; İbnü'l-Ezrak el-Fârikī, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatîf Avad), Kahire 1959, s. 249, 250, 279; *a.e.*, British Museum, Oriental, nr. 5803; Üsâme b. Munkız, *el-İʿtibâr* (nşr. Philip K. Hitti), Princeton 1930, s. 89; İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî* (nşr. C. De. Landberg), Leiden 1888, s. 401-407; a.mlf., *el-Berku'ş-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), İstanbul 1979, s. 29, 39, 61, 62, 64, 65; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, İndeks; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1889, s. 179, 185, 206; a.mlf., *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi* (*Zübdetü'n-Nuşra ve nuhbetü'l-ʿUsra*, trc. Kıvameddin Burslan), İstanbul 1943, s. 166, 170, 186; a.mlf., *Sene'l-Berki'ş-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Beyrut 1971, s. 88; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkıyye* (nşr. Muhammed İkbâl), Lahor 1933, s. 158-159, 162, 196; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mirʾâtü'z-zamân*, VIII, 36, 383, 421, 423, 525, 534, 535, 711-712; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb* (nşr. Sâmî ed-Dehhân), Dımaşk 1951-68, II, 154, 158, 159, 161, 254; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1957-60, II, 132-133, 168-169, 175-376; III, 16, 145, 178; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, İstanbul 1286, II, 223, 237, 250; III, 71, 93, 99, 100, 114; Reşîdüddin, *Câmiʿu't-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II, 163, 164, 173, 174; *Histoire de la Georgie* (trc. M. Brosset), Petersbourg 1848, I, 381-382, 392-395, 456, 466; Anili Samuel, *Chronologie, Collection d'historiens Armeniens* (trc. M. Brosset), Petersbourg 1876, II, 461, 464-465; Halil Edhem (Eldem), *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. 242; Abdürrahim Şerif [Beygü], *Ahlat Kitabeleri*, İstanbul 1932; Gabriel, *Voyages*, I, 231-246; V. Minorsky, *Studies in Caucasian History*, London 1953; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1972; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 83-97; Vardan, "Türk Fütuhatı Tarihi" (trc. H. D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, I, İstanbul 1937, s. 199, 200, 201, 205, 208, 211, 216; Cl. Cahen, "La Chronique abrégée d'al-Azimi", *JA* (1938), s. 381, 394, 397; Streck, "Ahlat", *İA*, I, 160-161; F. Taeschner, "Akhlāt", *EI²* (İng.), I, 329-330; C. E. Bosworth, "Aklāt", *EIr.*, I, 725-726.

FARUK SÜMER

AHLWARDT, Wilhelm

(1828-1909)

Arap dili ve edebiyatı üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan Alman müsteşriki.

4 Temmuz 1828'de Greifswald'da doğdu. Greifswald Üniversitesi Eski Yunan edebiyatı profesörü Christian Wilhelm Ahlwardt'ın oğlu, ilâhiyat profesörü Peter Ahlwardt'ın torunudur. 1846'da Greifswald Üniversitesi'nde Şark dilleri tahsiline başladı. Burada *Dîvânü Benî Hüzeyl*'i yayımlayan J. G. Kosegarten'in, Göttingen Üniversitesi'nde de H. Ewald'ın öğrencisi oldu ve 1851'de Greifswald Üniversitesi'nde doktorasını tamamladıktan sonra aynı üniversitenin kütüphanesinde çalışmaya başladı. 1854-1856 yıllarında Arapça yazmaları incelemek üzere Gotha ve Paris'e gönderildi ve bu sırada Arap edebiyatı ile yakından ilgilenme fırsatı buldu. Paris'ten dönüşünde Greifswald Üniversitesi'nin kütüphane müdürlüğüne tayin edildi; böylece derin bir romantizm ile bağlı olduğu Arap edebiyatı üzerinde çalışma imkânına kavuştu. 1857'de üniversite Doğu dilleri öğretim üyeliği hakkını kazandı. 1861'de de hocası Kosegarten'in yerine profesör oldu. Ölümüne kadar (2 Kasım 1909) çalışmalarını burada sürdürdü.

Ahlwardt, geniş bir Arap edebiyatı tarihi yazmayı tasarlamış, hatta çalışma ve yayınlarının hepsini bu arzusunu gerçekleştirmeye yardımcı olacak biçimde planlamıştır. Aradığı şiir dünyasını Arap edebiyatında bulmuş ve bunu kendi çevresine titiz bir gayretle nakletmeye ve tanıtmaya çalışmıştır. Meşhur katalogu ve özellikle yayımladığı klasik Arap şiirleri, araştırmacılar tarafından müracaat eserleri olarak kabul edilmiştir. Çalışmaları arasında Arapça'dan Almanca'ya şiir tercümeleri de bulunmasına rağmen yazılarında titiz ve bol notlu edisyon kritik tarzını tercih etmiştir.

Ahlatşahlar'dan Seyfeddin Bektemür devrine ait 589 (1193) tarihli bakır sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Teşhir, nr. 1299)

Kendisinden nakledilen, "Şiirin de nebatlar gibi bir vatanı vardır; bir şiiri bir başka toprakta yetiştirmek mümkün değildir" sözü, notlarla açıklamaya ve edisyon kritiğe verdiği önemin gerisindeki anlayışını belirtmektedir.

Eserleri. Ahlwardt, eserlerinin ortaya koyduğu gibi, öğrenmedeki ciddiyet ve disiplinini yayınlarına da aksettirmiş düzenli bir araştırmacı ve mizacı itibariyle da yalnız kendi tarz ve tercihine uygun çalışmalar yapmış bir müsteşriktir. De Goeje'nin yayımladığı Belâzürî'nin *Fütûḥu'l-büldân*'ı (Greifswald 1863-1868) ile 1882-1896 yılları arasında neşredilen Zemahşerî'nin *el-Mufaṣṣal*'ına yaptığı yardımlar bir tarafa bırakılacak olursa, otuzuna girmeden başlattığı asıl yayım faaliyetinin, bir yandan klasik Arap şiirini tanıtmak, diğer yandan çalışmalarının hemen hepsinin yazmak istediği Arap edebiyatı tarihine temel teşkil etmesini sağlamak üzere planlanmış olduğu görülür.

Ahlwardt'ın belli başlı çalışmaları şunlardır: **1.** *Dîvânü Ṭahmân el-Kilâbî* (Leiden 1858). **2.** *Ḳaṣîdetü Teʾebbeṭa Şerren* (1859). Şerhli olarak hazırlanmıştır. **3.** *Kitâbü'l-Faḫrî fi'l-âdâbi's-sulṭâniyye* (Göttingen 1861). İbnü't-Tıktakā'nın meşhur eserinin Paris nüshası esas alınarak hazırlanmış metnidir. **4.** *el-Ḫamriyyât* (Greifswald 1861). *Dîvânü Ebî Nüvâs*'ın "Hamriyyât" bölümünün Berlin ve Viyana yazmalarına dayanarak yayımlanmış şeklidir. **5.** *el-ʿİḳdü's-semîn fî devâvîni'ş-şuʿarâʾi's-sitteti'l-Câhiliyyîn* (*The Diwans of the Six Ancient Arabic Poets*) (London 1870; Paris 1902). Bu çalışmada Câhiliye devri şiiri ele alınmış ve Nâbiga, Antere, Tarafe, Züheyr, Alkame ve İmruülkays gibi altı Câhiliye devri şairi Batılı araştırıcılara tanıtılmıştır. **6.** *Bemerkungen über der achtheit der altarabischen Gedichte* (Greifswald 1872). Müellifin eski Arap şiiri üzerine düşüncelerini ihtiva eden bu eser daha önce Câhiliye devri şiiri üzerine yapmış olduğu çalışmanın bir yan ürünü sayılabilir. **7.** *Anonymen arabischen Chronik* (Leipzig 1883). Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ndeki bir yazmaya dayanarak neşrettiği bu eserin daha sonra Belâzürî'nin *Ensâbü'l-eşrâf*'ının XI. cildi olduğu anlaşılmıştır. **8.** *Verzeichnis der arabischen Handschriften* (*Die Handschriften Verzeichnisse der königlichen Bibliothek zu Berlin*) (Berlin 1887-1899). Ahlwardt'ın asıl şöhretini sağlayan bu eser Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ndeki Arapça yazmaların katalogudur. Tamamı on cilt olan bu külliyatın I-IX. ciltlerinde 10.205 yazmanın konularına göre tasnifleri yapılmış olup X. cildi dizindir. Ahlwardt yirmi yıllık bir emeğin mahsulü olan bu çalışmasında kitapları sadece tasnif ve tavsif etmekle kalmamış, aynı zamanda müellif ve muhtevaları hakkında da bilgi vermiştir. Onun yazmak istediği Arap edebiyatı tarihinin iskeletini teşkil edecek bu çalışma, yine bir Alman müsteşriki olan Brockelmann'ın *Geschichte der arabischen Literatur* (*GAL*) adlı eserinin temelini oluşturmuştur. **9.** *Eşʿâru Ḫalef el-Aḥmer* (Greifswald 1895). Ahlwardt'ın katalog çalışmasını bitirdikten sonra tekrar Arap şiirine dönerek hazırladığı bir eserdir. **10.** *Sammlungen alter arabischer Dichter*. Eski Arap şairlerinden derlemeleri ihtiva eden bu eser üç cilt halinde neşredilmiştir (Berlin 1903). I. cilt Asmaî'nin *el-Aṣmaʿiyyât*'ı (Berlin 1902), II. cilt Accâc'ın *Dîvânü'l-Erâcîz*'i (Leipzig 1903), III. cilt de *Dîvânü Rüʾbe b. ʿAccâc*'dır. Bu divanı ayrıca aruz vezninin aynı kalıbıyla Almanca'ya da tercüme ederek yayımlamıştır (Berlin 1904).

BİBLİYOGRAFYA :

J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 191-192; Müneccid, *el-Müsteşriḳūne'l-Almân*, Beyrut 1978, I, 101-105; Necîb el-Akīkī, *el-Müsteşriḳūn*, Kahire 1980, II, 383; Mîşâl Cühâ, *ed-Dirâsâtü'l-ʿArabiyye ve'l-İslâmiyye fî Evrûbbâ*, Beyrut 1982, s. 196; Abdurrahman Bedevî, *Mevsûʿatü'l-müsteşriḳīn*, Beyrut 1984, s. 29-30; *Maʿa'l-Mektebe*, s. 84-85; P. K. Kokovtsov, "Vilgelm Alvardt", *Bulletin de l'Acaddémie* (Impériale) *des Sciences de St. Pétersbourg*, VI/4, Petersbourg 1910, s. 1201-1208.

HİDAYET YAVUZ NUHOĞLU

AHMED

(أحمد)

Hz. Peygamber'in isimlerinden biri.

Ahmed, **hamd** kökünden ism-i tafdil olup "herkesten daha çok öven (hamdeden) ve herkesten daha çok övülen" anlamlarına gelir. Bazı İslâm âlimleri, başka hiç kimseye nasip olmayan bir makamda ve sadece kendine mahsus ifadelerle herkesten daha fazla Allah'a hamdettiği, Cenâb-ı Hakk'ın da onu bütün insanlardan daha çok övdüğü için Hz. Peygamber'e Ahmed adının verildiğini söylerler. Ahmed, aynı kökten türemiş olmakla beraber onun diğer adları olan Muhammed ve Mahmud'dan daha anlamlı ve daha beliğdir. Çünkü her ikisi de yalnızca "övülmüş olma"yı ifade ettikleri halde **ahmed**de hem "övülme", hem de "övme" anlamı vardır. Hz. Peygamber'in adı olarak Ahmed Kur'ân-ı Kerîm'de bir defa geçmektedir: "Hatırla ki Meryem oğlu Îsâ, 'Ey İsrâiloğulları! Ben, daha önce gönderilen Tevrat'ı tasdik etmek ve benden sonra gelecek Ahmed adlı bir peygamberi müjdelemek üzere Allah'ın size gönderdiği peygamberim' demişti" (es-Saf 61/6).

Ahmed kelimesinin Hz. Peygamber'den önce isim olarak kullanılıp kullanılmadığı hususu ihtilâflıdır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Resûlullah'ın doğduğu yıllarda Ahmed adını taşıyan hiç kimse bulunmadığı gibi hicrî I. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına gelinceye kadar da bu adı alan hiçbir şahsa rastlanmamıştır. Konuyla ilgilenen İslâm âlimlerinin çoğu bu kanaati belirtmişlerdir. Her ne kadar Câhiliye devrinde Ahmed b. Sümâme et-Tâî, Ahmed b. Zeyd es-Seksekî gibi şahıslara ve Benî Ahmed gibi kabile adlarına rastlanılmakta ise de bunlar uzun yıllar önce yaşamış oldukları için unutulmuşlardı. İslâmî devirde bu adla anıldığı bilinen ilk şahıs, meşhur Arap dil bilgini Halîl'in (ö. 170/786 veya 175/791) babası Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî'dir.

Hz. Peygamber çeşitli hadislerde isimlerinden birinin de Ahmed olduğunu hiçbir te'vile yer bırakmayacak şekilde ifade etmiştir (Buhârî, "Menâḳıb", 17, "Tefsîr", 61; Müslim, "Feżâʾil", 124, 125, 126). İslâmî kaynaklarda, annesi Âmine'ye doğacak çocuğuna Ahmed adını koyması emrolunduğu kaydedilmektedir (İbn Sa'd, I, 98-99, 104). Şair sahâbîlerden Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik, Amr b. Cemûh ve Abdullah b. Ziba'râ da Hz. Peygamber'in Ahmed adını şiirlerinde birçok defa zikretmişlerdir. Bazı müsteşrikler bu gerçeği kısmen inkâr ederek, kısmen de değişik şekillerde yorumlayarak İncil'de Ahmed adlı bir peygamberden bahsedilmediğini, müslümanların bu ismi, Hz. Peygamber'in İncil'de (Yuhanna, XIV/16; XVI/13-14) geçen Paraklit ile özdeşleştirilmesinden sonra ve en erken tarihle 125 (742-43) yılından itibaren kullanmaya başladıklarını (Watt, XLIII/1, s. 110; *EI²* (Fr.), I, 275), **ahmed** kelimesinin isim değil sıfat olduğunu ve hatta Kur'an'a sonradan dahil edildiğini iddia ederler. Bu son iddia, üzerinde durmaya değmeyecek ka-